

TRANG PHỤC CỔ TRUYỀN CỦA NGƯỜI DAO THANH Y

NGUYỄN ANH CƯỜNG

1. Bộ nữ phục của Dao Thanh Y

Dao Thanh Y cư trú ở Tuyên Quang, Bắc Thái, Hà Bắc và Quảng Ninh... Về trang phục cổ truyền của nhóm Dao này chỉ còn lại bộ nữ phục vì nam giới hiện nay hầu như ăn vận hoàn toàn giống người Việt (Kinh).

Bộ nữ phục của Dao Thanh Y ở các tỉnh vừa nói trên chủ yếu là giống nhau, riêng trường hợp Dao Thanh Y ở Quảng Ninh có khác đôi chút.

Bộ nữ phục gồm có : khăn đội đầu, mũ, áo dài, yếm, dây lưng, quần (quần dài và quần đùi) và một vài thứ đồ trang sức bằng bạc.

- Mũ (*nỏ dót*) : Phụ nữ Dao Thanh Y để tóc dài, rẽ ngôi giữa, vấn tóc xung quanh đầu rồi đội một cái mũ trông giống như cái đầu nhỏ. Cốt mũ được bện bằng sợi gai (ở vùng Quảng Ninh) hoặc làm bằng xơ mướp (Tuyên Quang, Bắc Thái...). Phủ bên ngoài cốt này là một lớp chỉ đen. Ở một bộ phận Dao Thanh Y ở xã Hải Lạng, huyện Tiên Yên - Quảng Ninh : thành mũ rất thấp, chỉ bằng một nửa hoặc một phần ba thành mũ của Dao Thanh Y ở những nơi khác.

Nếu như cái mũ của phụ nữ nhóm Sán Chỉ (Dao) ở Bắc Cạn chỉ là phần nắp của cái mũ của Dao Thanh Y, thì mũ của Dao Thanh Y ở Hải Lạng thuộc vào khâu trung gian của hai kiểu mũ kia.

Đỉnh mũ bằng, giống như một cái đĩa được gắn ngôi sao mười cánh bằng bạc. Ngôi sao này được chạm khắc khá công phu. Tâm của hình sao là một nùm lồi lên như nùm vú. Xung quanh cái nùm ấy là ba vòng tròn đồng tâm. Vòng trong cùng để trơn không có hoạ tiết trang trí. Vòng thứ hai là các tia ngắn tỏa ra xung quanh. Vòng thứ ba là các vòng tròn nhỏ nối nhau liên tiếp. Dưới chân nùm lồi là hai vòng tròn nữa : vòng bên trong là các tia ngắn giống như vòng thứ hai của nùm lồi. Vòng ngoài là các dây cung nối nhau liên tiếp. Hai vòng này kết hợp với nhau tạo thành những cánh hoa giống như cánh hoa cúc. Các vòng tròn vừa nói trên nằm trong một hình sao năm cánh. Hình sao này lại nằm trong hình sao mười cánh. Còn các cánh sao được chạm cành lá đối nhau (xem ảnh 1).

Xung quanh thành : mũ phần giáp với đỉnh mũ được cài những mảnh bạc hình tròn trông giống như mảnh vỏ hến

có đường kính từ 1,5cm - 2cm (xem hình vẽ 1). Các mảnh bạc được cài thành hai lớp : một lớp trên và một lớp dưới. Nhưng mũ của Dao Thanh Y ở xã Hải Lạng vì thành mũ rất thấp nên hai lớp này gài chồng lên nhau, lớp trên chồm lên lớp dưới (xem ảnh 1).

Sau khi đội mũ người ta đội phủ thêm một khăn vuông.

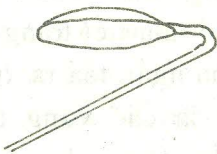
- Khăn đội đầu (*nỏ thẩu mìn*) : Khăn vuông mỗi chiều khoảng 20cm bằng vải trắng, chừa phần diềm, còn lại được thêu kín các hoạ tiết trang trí bằng chỉ màu đen và đỏ như : hình hoa lá, hình sao tám cánh, các chấm tròn. Trung tâm của khăn là hình sao tám cánh. Xung quanh hình sao là các hoạ tiết : hình chữ thập ngược và các chữ Hán. Mỗi khăn có

những chữ Hán khác nhau. Với hai khăn có ảnh dưới đây mỗi khăn mới thêu chỉ đen (khăn chưa hoàn thành) và một khăn đã thêu thêm chỉ đỏ (khăn đã hoàn thành) (xem ảnh 2 và ảnh 3).

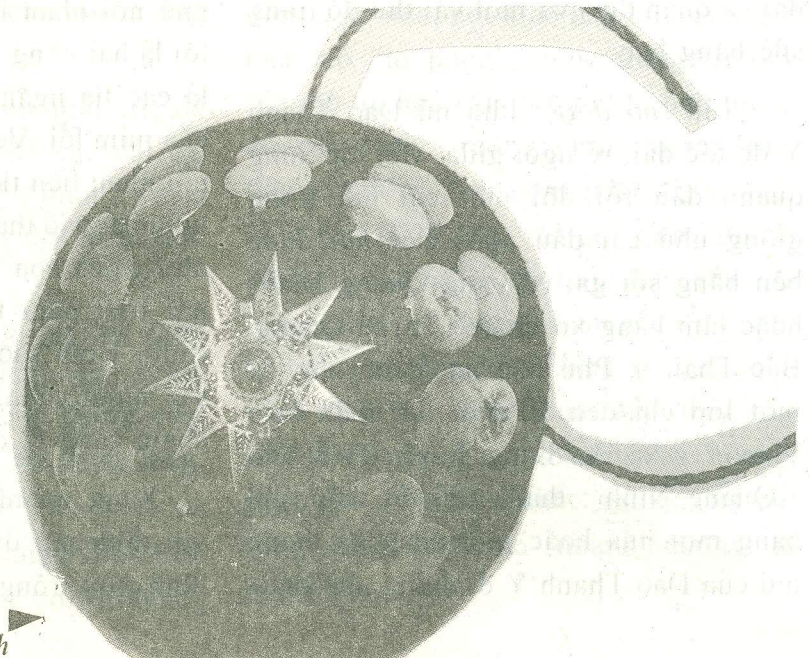
- Những chữ Hán ở khăn đã hoàn thành : chữ ở khung vuông bên trong, nếu ta đọc theo chiều kim đồng hồ và từ góc dưới bên trái : *sinh, bảo, mệnh, trường*.

Những chữ ở khung vuông bên ngoài : *thọ, tử, nam, sơn, thiên, trường, địa, cứu, phúc, như, hải, đông*.

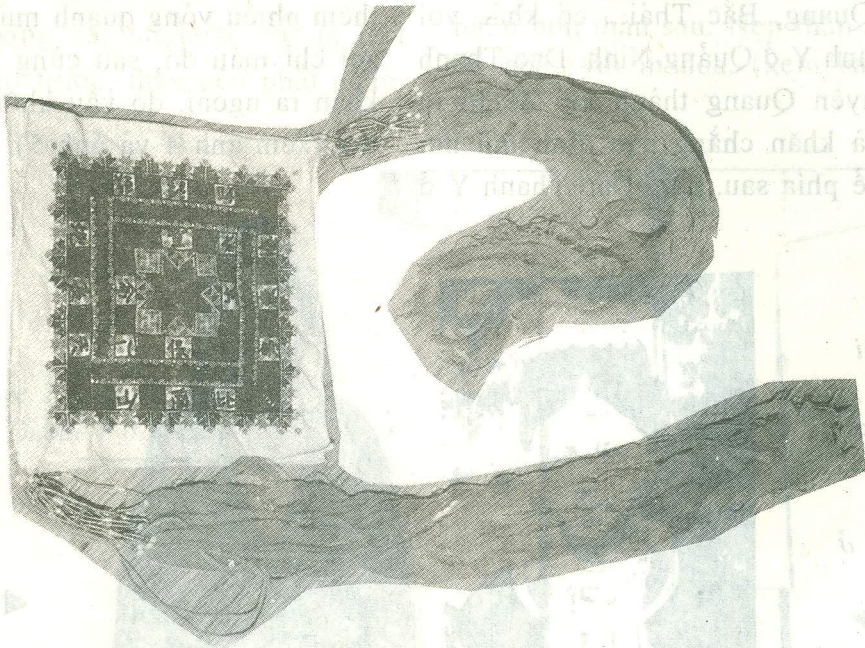
- Những chữ Hán ở khăn chưa hoàn thành : chữ ở vòng trong, nếu ta đọc ngược chiều kim đồng hồ và từ góc dưới bên phải : *bát, quái, mệnh* (và một chữ gì không rõ) tiếp theo là *bảo, trường*.

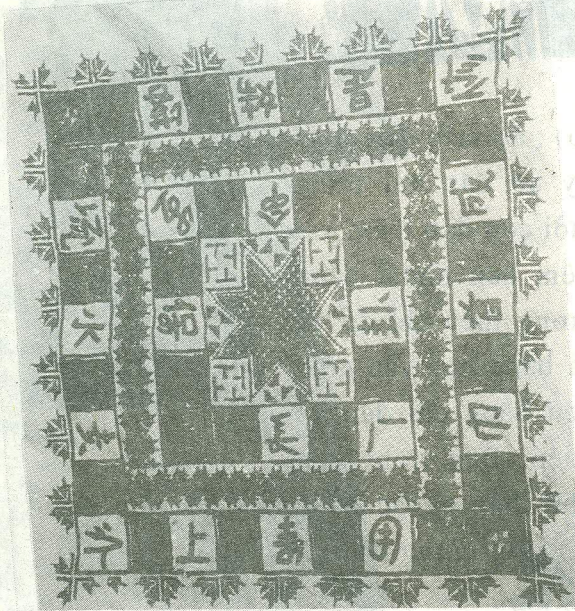
Hình vẽ 1 : Mảnh bạc cài vào thành mũ của Dao Thanh Y ở Quảng Ninh.

Ảnh 1: Mũ của phụ nữ Dao Thanh Y ở Quảng Ninh

Ảnh 2 : Khăn đã hoàn thành.

Ảnh 3 : Khăn chưa hoàn thành.

Vòng ngoài : dụng, càn, thủ, thành,
tu, thị, muội, lạc, lưu, thủy, chi, cửu,
thượng, thọ.

Hai góc chéo của khăn được đính
nhiều chuỗi hạt cườm. Đầu các chuỗi
cườm là các tua dài màu đỏ.

Cách đội khăn của Dao Thanh Y ở Tuyên Quang, Bắc Thái... có khác với Dao Thanh Y ở Quảng Ninh. Dao Thanh Y ở Tuyên Quang thành mũ để lộ ra ngoài và khăn chằng qua đỉnh mũ hơi chệch về phía sau. Còn Dao Thanh Y ở

Quảng Ninh, đặt mũ lên đầu rồi lại cuốn thêm nhiều vòng quanh mũ bằng những sợi chỉ màu đỏ, sau cùng mới đội phủ khăn ra ngoài, do vậy không nhìn thấy mũ (xem ảnh 4 và ảnh 5).

Ảnh 4 :
Cách đội
mũ và
khăn của
phụ nữ
Dao
Thanh Y ở
Tuyên
Quang. ▶

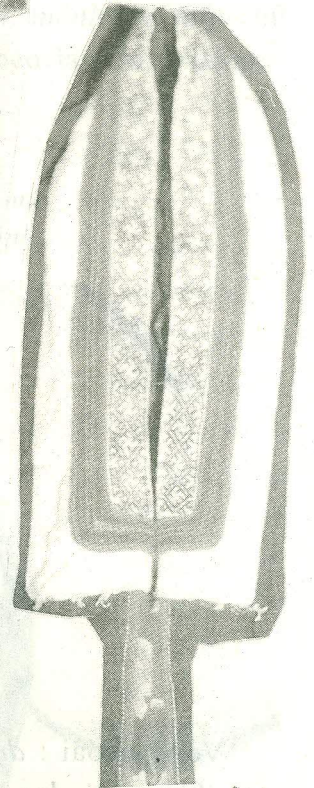

Ảnh 5 :
Cách đội
mũ và
khăn của
phụ nữ
Dao
Thanh Y ở
Quảng
Ninh. ◀

- Áo dài (gùi đao) : áo màu đen hoặc màu chàm. Cửa tay áo đắp vải trắng hoặc đỏ, nay có người còn đắp thêm vải in hoa. Nẹp cổ, diềm bên ngoài bằng vải trắng, lui vào trong thêu chỉ đỏ và xanh. Trong cùng là băng hoa văn gồm những hình thoi thêu bằng chỉ đen và đỏ nối nhau liên tiếp. Bên trong các hình thoi là hình chữ thập ngược bằng chỉ màu trắng (gui clăng phăng) (xem ảnh 6).

Chân nẹp cổ, mỗi bên đính một chuỗi hạt cườm, đầu mỗi chuỗi cườm là một chùm tua đỏ. Cũng có áo không đính các chùm tua này.

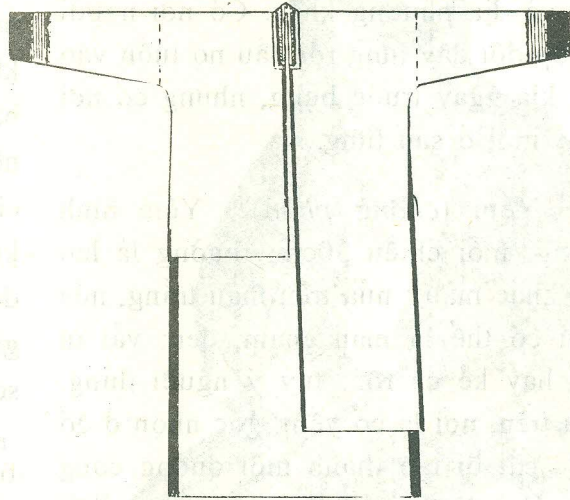

Ảnh 6 : Hoa tiết trang trí trên cổ áo của Dao Thanh Y. ▲

Nẹp ngực từ chân cổ áo trở xuống
gấu đắp bằng vải đỏ hoặc vải in hoa.
Hai thân áo trước, thân bên phải ngắn

hơn thân bên trái. Cả hai thân này đều
ngắn hơn thân sau. Nẹp thân áo đắp vải
đỏ hoặc vải in hoa. (xem bản vẽ 2 và
ảnh 7).

*Bản vẽ 2 : Áo dài của
Dao Thanh Y ở Quảng
Ninh.*

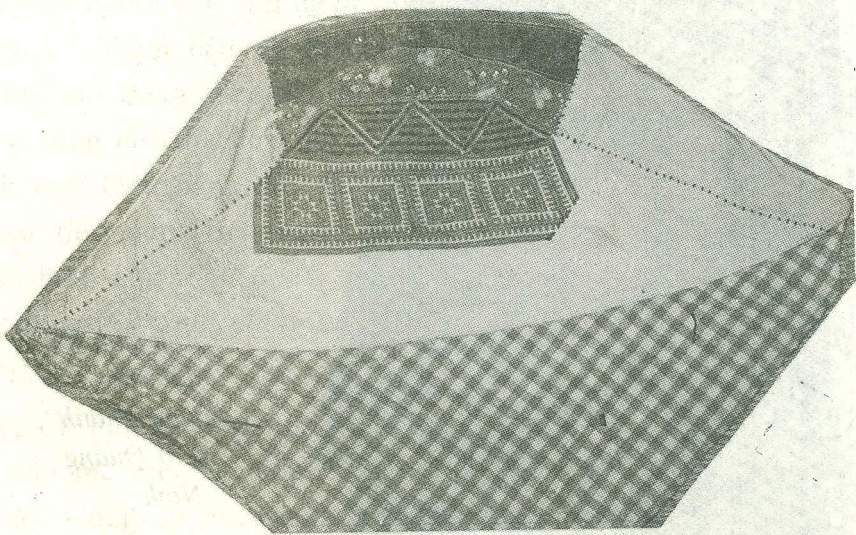

*Ảnh 7 : Áo
dài của
Dao Thanh
Y ở Quảng
Ninh.*

Khi mặc áo, người ta vắt thân bên trái qua thân phải rồi buộc dây lưng ra ngoài. Cách thắt lưng cũng có sự khác nhau giữa nhóm Thanh Y ở địa phương này và địa phương khác. Có nơi người ta gấp đôi dây lưng rồi đầu nọ luồn vào đầu kia ngay trước bụng, nhưng có nơi buộc mối ở sau lưng...

- Yếm (*chông phàn*) : Yếm hình vuông, mỗi chiều 30cm, thường là hai nửa khác màu : nửa trên màu trắng, nửa dưới có thể là màu chàm, đen; vải in hoa hay kẻ ca rô... tùy ý người dùng. Nửa trên, nơi là cổ yếm, góc nhọn ở đó được cắt đi tạo thành một đường cong nhỏ. Hai đầu của đường cong này đính dải để buộc ra sau gáy khi mang yếm. Mỗi dải buộc được đính nhiều chuỗi hạt cườm, đầu mỗi chuỗi lại có tua dài bằng chỉ đỏ.

Từ cổ yếm trở xuống tới hai phân ba của nửa trên là một hình chữ nhật gồm vải bằng vải khác màu và hai băng có họa tiết trang trí. Những băng vải khác màu có thể là đỏ, đen, vải in hoa... mà không có quy định rõ ràng. Riêng hai băng ở dưới có họa tiết trang trí hầu như thống nhất ở mọi yếm. Băng trên, chạy dọc băng này là một đường gấp khúc tạo bởi ba đường thẳng : giữa màu đen, hai bên màu vàng. Bên ngoài đường gấp khúc này là các vạch ngang song song : . Băng ở dưới cũng nên đỏ như băng ở trên được thêu bốn ô vuông trong một cái khung hình chữ nhật. Trong mỗi ô vuông là một hình sao tám cánh (*phăng nhậy*). Toàn bộ mảnh hoa văn này đều được thêu bằng chỉ màu vàng hoặc trắng (xem ảnh 8).

Ảnh 8 : Yếm và hoa văn trên yếm của Dao Thanh Y ở Quảng Ninh

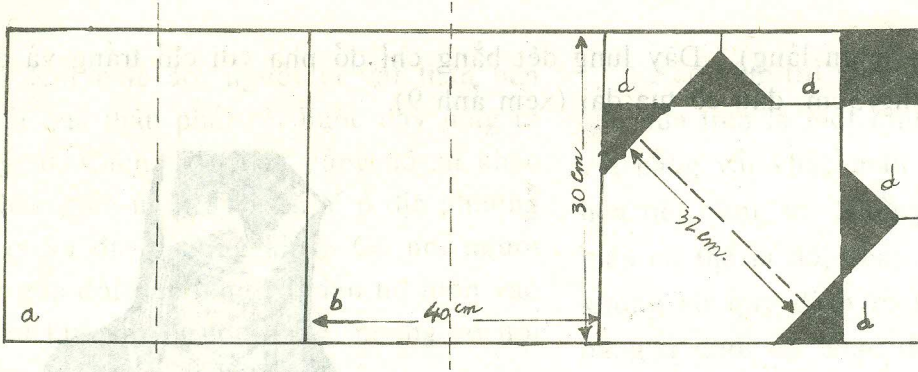
- Dây lưng (phần lưng) : Dây lưng dệt bằng chỉ đỏ pha với chỉ trắng và đen, dài 180cm, rộng 5cm, đầu có tua dài (xem ảnh 9).

Ảnh 9 : Bà già Dao Thanh Y đang dệt dây lưng.

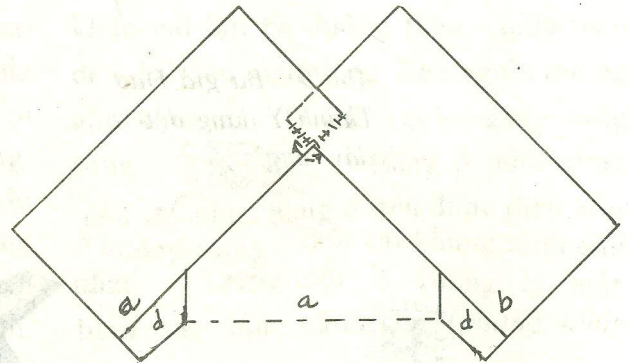

- Quần (hấu) : Quần của phụ nữ Dao Thanh Y màu chàm hoặc đen. Riêng quần của phụ nữ Dao Thanh Y ở Quảng Ninh là quần cộc (quần đùi), còn của Dao Thanh Y ở các địa phương khác đều là quần dài. Mặc áo dài nhưng lại mặc quần đùi, đây là một trường hợp hết sức đặc biệt. Nhưng đến nay, chính những người Dao này cũng không hiểu vì sao mà chỉ nói rằng : từ xưa đã như vậy thì nay cũng phải vậy. (?)

Quần cộc chỉ dài khoảng 40cm, đũng rộng 40cm. Đó là ba vuông vải có khổ rộng 40cm được chắp lại với nhau theo phương thức sau : hai vuông vải được gấp đôi thành hai ống quần. Còn đũng quần là một vuông vải được gấp chéo vải sang với hai ống hai bên. Ngoài ra người ta còn can thêm vào đũng của ống quần những mảnh vải nhỏ hình thang vuông góc để ống quần được rộng hơn (xem bản vẽ 3).

- : vải thừa
- a, b : ống chân quần
- c : dũng quần
- d : vải đắp thêm vào ống quần
- : đường gấp
- +++++ : đường khâu

Bản vẽ 3 : Cách chắp các miếng vải của quần Dao Thanh Y ở Quảng Ninh

Ảnh 10 : Quần cộc của Dao Thanh Y ở Quảng Ninh

- Xà cạp (*kéo*) : Phụ nữ Dao Thanh Y mang xà cạp bằng vải màu đen, không có hoa văn trang trí. Xà cạp là một đoạn vải dài 135cm, rộng 16cm. Dây buộc xà cạp dệt bằng chỉ có các hoạ tiết trang trí đơn giản, dài 40cm, rộng 2cm. Một đầu dây có đính các chuỗi hạt cườm và có tua dài.

2. Trang phục thầy cúng

Cũng như các nhóm Dao khác, thầy cúng Dao Thanh Y có trang phục riêng dành cho khi hành lễ. Trang phục của

thầy cúng Dao Thanh Y ở các địa phương khác nhau cũng có sự khác nhau đôi chút. Ở đây chúng tôi chỉ nói đến trang phục của thầy cúng Dao Thanh Y ở Quảng Ninh.

- Khăn : Khăn bằng vải trắng, dài 300cm, rộng 19cm. Hai đầu khăn thêu nhiều hoạ tiết khác nhau và có tua dài bằng vải xanh, đỏ. Khăn này, có nơi thầy cúng cuốn lên đầu vài vòng, còn đầu thừa của khăn bỏ ra sau lưng, rồi đội mũ ra ngoài khăn (xem ảnh 11 và 12).

Ảnh 11 : Cách đội khăn của thầy cúng Dao Thanh Y ở xã Quảng Phong, huyện Tiên Yên - Quảng Ninh

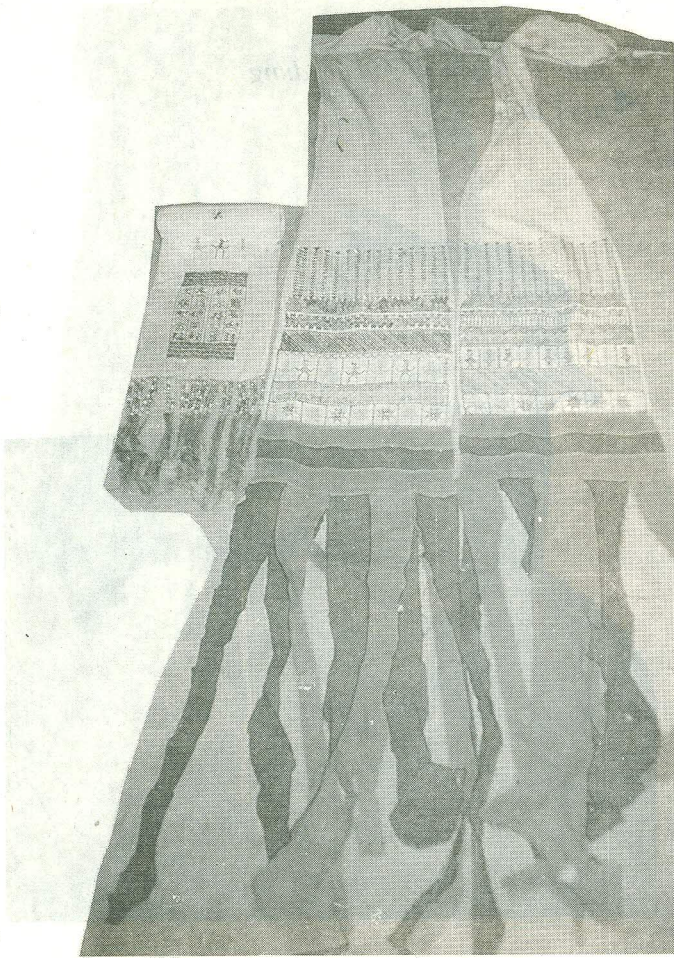

*Ảnh 12 : Cách vắt
khăn qua cổ của
thầy cúng Dao
Thanh Y ở xã Hải
Lạng, huyện Tiên
Yên - Quảng Ninh.*

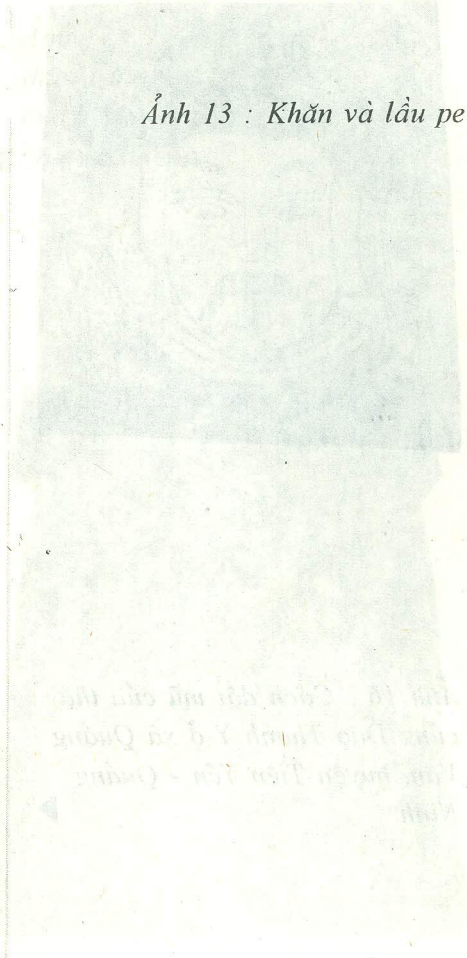
Trang trí ở đầu khăn (tính từ đầu khăn trở vào) : ngoài cùng là các tua bằng vải màu đỏ và xanh xen nhau. Bên trong là ba vạch ngang cũng bằng vải đỏ và xanh. Tiếp là một mảng hoa văn, các họa tiết đều nằm trong các băng ngang : họa tiết hình sao tám cánh, hình hoa, hình người, những vạch dọc ngắn song song, đường gấp khúc, lối văn, cảnh hoa lá...

- Lâu pe : Ngoài khăn ra thầy cúng Dao Thanh Y ở xã Hải Lạng còn cả

"lâu pe" (không thể dịch ra tiếng Việt được). Lâu pe là một đoạn vải trắng, một đầu được khâu thành cái ống để đựng sách cúng và bùa. Còn một đầu đính các chuỗi hạt cườm, đầu các chuỗi cườm là tua dài bằng chỉ màu đỏ. Trong giữa lâu pe có các họa tiết trang trí : trên cùng là một họa tiết có tên là "nỏ phăng". Dưới là ba họa tiết "tam môn". Dưới nữa là một hình chữ nhật, trong đó có bốn hàng chữ Hán (xem ảnh 13).

Ảnh 13 : Khăn và lâu pe

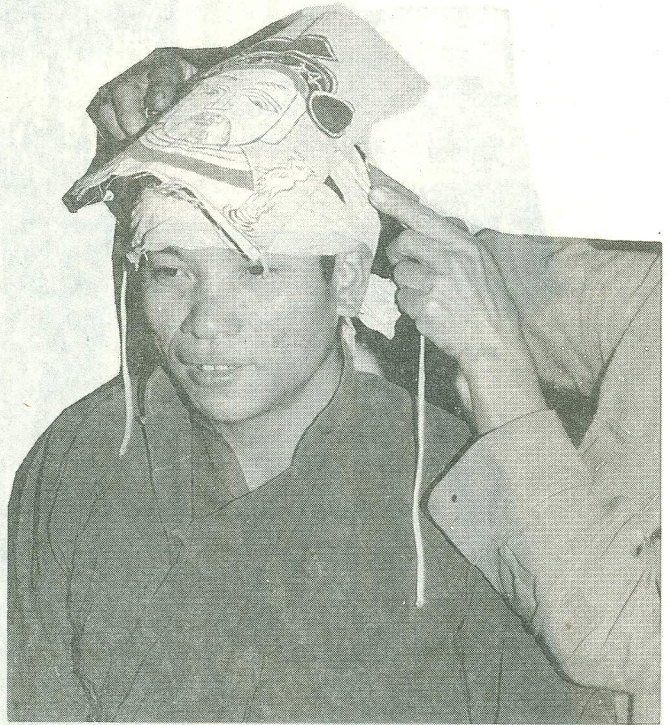
- Mũ : Mũ của thầy cúng Dao Thanh Y là những bức tranh chân dung các "vị thần" vẽ trên tấm giấy bồi hình chữ nhật (30cm x 25cm)

Ảnh 14 : Mũ với chân dung nữ thần.

Ảnh 15 : Mũ với chân dung nam thân

Ảnh 16 : Cách đội mũ của thầy cúng Dao Thanh Y ở xã Quảng Văn, huyện Tiên Yên - Quảng Ninh.

Áo thầy cúng (á y man gửi) : áo màu xanh, cổ tròn, tay lửng. Hai thân trước và thân sau đều bằng nhau. Nẹp chạy quanh thân (kể cả cửa tay và cổ áo) đều đắp vải đỏ. áo được thêu rất nhiều hoạ tiết trang trí, nhất là ở thân sau.

Thân trước mỗi bên thêu một con rồng, dưới là một con cá, dưới nữa là một đường loằng ngoằng có lẽ là tượng trưng cho sóng nước, dưới cùng là ba vạch ngang giống như hình chữ tam (三).

Thân sau có rất nhiều hoạ tiết, hầu như khắp thân áo : giáp vai về bên phải

có chữ "nguyệt" (月) nằm trong một vòng tròn, về bên trái có chữ "nhật" (日). Dưới hai chữ này là các loài thủy tộc như : cá, rùa ... Khoảng giữa lưng áo là đầu hồi của một ngôi nhà trong cửa có chữ Hán. Bên dưới ngôi nhà là một con vật bốn chân có lẽ là con hổ. Xung quanh con vật này là cá và người. Dưới là ba cửa động và một số hình cá, dưới ba cửa động là một vạch ngang trông như một cái cầu. Hai bên đầu cầu là hình rùa và cá. Bên dưới cầu là cá. Dưới cá là các đường loằng ngoằng. Dưới cùng là năm cửa động (xem ảnh 17 và 18)

Ảnh 17 : Hoa văn ở thân trước áo của thầy cúng Dao Thanh Y ở

◀ Quảng Phong.

▲ Ảnh 18 : Hoa văn ở thân áo sau

Nhận xét chung thay kết luận

- Dao Thanh Y tuy cứ trú phân tán ở một số tỉnh miền Bắc, nhưng trang phục cổ truyền - chủ yếu là bộ nữ phục - của nhóm Dao này khá giống nhau. Riêng bộ nữ phục của Dao Thanh Y ở Quảng Ninh có đôi nét khác biệt, trước nay ít tài liệu nói tới (1). Nhìn chung bộ nữ phục Dao Thanh Y khá đơn giản ít được trang trí như các nhóm Dao khác.

- Phụ nữ Dao Thanh Y thường xuyên đội một cái mũ nhỏ bên ngoài phủ khăn. Mũ của Dao Thanh Y ở Quảng Ninh thấp thành hơn mũ của Dao Thanh Y các nơi khác. Có thể coi mũ của Dao Thanh Y Quảng Ninh là khâu trung gian giữa mũ Dao Thanh Y ở Tuyên Quang và Dao Làn Tiễn ở Bắc Cạn (Dao Slán Chỉ). Khăn đội đầu của phụ nữ Dao Thanh Y và chỉ ở khăn mới thêu hoạ

tiết hình chữ Hán. Riêng khăn của Dao Thanh Y ở Quảng Ninh, hình chữ Hán ít bị cách điệu nên có thể đọc được. Tỉ như : "sinh, bảo, mệnh, trường" hoặc "thọ tỉ nam sơn, phúc như hải đông"...

- Phụ nữ Dao Thanh Y chỉ có áo dài màu chàm, ít được trang trí. Cổ áo có một băng họa tiết hình chữ thập ngược. Cổ áo của Dao Thanh Y đang trong quá trình tách khỏi nếp thân áo để gần lại với kiểu cổ của áo có hò.

- Yếm của phụ nữ Dao Thanh Y ở Quảng Ninh khá giống yếm của Dao Thanh Phán và Dao Quần chẹt.

- Đặc biệt hơn cả là phụ nữ Dao Thanh Y ở Quảng Ninh lại mặc quần cộc. Đó là đặc điểm không thấy ở Dao Thanh Y các nơi khác và ở bất cứ nhóm Dao nào khác.

- Dây lưng của Dao Thanh Y ở Quảng Ninh rất giống dây lưng của Dao Tiên, Dao Quần chẹt.

- Xà cạp của phụ nữ Dao Thanh Y Quảng Ninh chỉ là một băng vải màu đen không có trang trí như xà cạp của Dao Tiên...

- Bộ trang phục của thầy cúng Dao Thanh Y khá phức tạp. Chỉ có khăn đội đầu và "lầu pe" là được thêu các họa tiết cổ truyền. Còn mũ, áo đều là những họa tiết xa lạ với họa tiết cổ truyền, thường là vẽ bằng sơn màu hoặc bột màu. Thầy cúng Dao Thanh Y khi hành lễ không mặc váy như Dao Tiên, Dao Quần chẹt...

- Về các họa tiết trang trí, trên bộ nữ phục của Dao Thanh Y ít chủng loại hơn các nhóm Dao khác : ngoài hình chữ hán, còn chủ yếu là hình chữ thập ngược, hình hoa lá, hình người, hình sao tám cánh và các đường gấp khúc.

- Giò dầy bộ nữ phục cổ truyền của Dao Thanh Y còn được lưu giữ. Nhưng giới trẻ ít dùng, mà xu hướng chung là ăn vận giống người Việt cùng địa phương.

(1). Trong cuốn Người Dao ở Việt Nam Nxb KHXH, Hà Nội, 1971, mục "Trang phục" (trang 164) nói về trang phục Dao Thanh Y nhưng không thấy nói đến Dao Thanh Y ở Quảng Ninh.